

Fericsán Kálmán

Egy újpesti gyerek az ötvenes években

Néhány évtizedes tanári munkával eltöltött életem során egy-két levont következtetés egyike, hogy a gyermekkorban szerzett információk, átélt történések és élmények nagyon meghatározóak és kitörölhetetlenek. Gyerekkori élményeimről órák hosszat tudok és tud bárki beszélni. 1956-os emlékeim azonban hosszú éveken át tabunak számítottak. De a lényeg, az emlékek fontossága szinte semmit sem halványult. Ez a tapasztalatom segít abban a visszaemlékezésben, amelyet most leírok.

Az Erzsébet Utcai Általános Iskola (ma: Károlyi István 12 Évfolyamos Iskola) első osztályában, ahol Antal Margit volt a tanítónőm, aki egyébként az édesanyámat is tanította, még azt mondta, hogy rendes gyerek a Kálmánka, csak ne lenne olyan csendes. Innen kezdtem el szorgalmasan romlani!

Több fontos csoportosítást, szubkulturális körülményt mellőzve, most csak azt kell megjegyezni, hogy a vagányságot az unokabátyáimnak köszönhetem. Az idősebb Fericsánoknak az volt a véleménye és az elképzelése, hogy majd én mint vékony gyermek visszatartom a már egyetemista unokabátyáimat a nagyobb problémáktól és veszélyektől, amennyiben nekik rám is kell vigyázniuk (du. programok, mozi, Tunggram strand stb.). Spontánul felépített kemény kiképzést kaptam. Az első elsajátítandó lecke az volt, hogy már lehetőleg az iskolában

el kell végezni a másnapi feladatokat, mert így több idő marad délután. A következő módszertanilag kidolgozott feladat talán az volt, miként kell a 10-es villamosról a Fény mozi előtti kanyarban – az Árpád út szemközti oldalán – leugrani. Ezt követte néhány fagyaltelvonás, mert eljárt a szám, hogy milyen szép lányokat fésültek a strandon a nagy fiúk. Szerettem a fagyaltot, gyorsan tanultam, és többé nem történt semmi említésre méltó dolog a Tungin. Aztán kiképeztek a felesugrás különböző módjaira, kézből kidobás utáni hátraszaltóra a medencében, stb. Időnként kiittam a fél medencét, de amikor ismét a víz felszínére kerültem, a „Még egyszer!” kiáltás volt az első, nem pedig a levegővétel. Ilyen körülmények közepette növekedtem évente néhány centimétert. Ennek a szép időszaknak az vetett véget, hogy önállósodtam. A „Tungin” egy lány kedvéért a Deák Ferenc nevű lapátos gőzhajó kormánylapátján a Duna közepéig utaztunk a barátaimmal, és onnan kifelé a nagy hullámok között keményen kiúsztunk a partig. Ilyet csak nyolc-tíz újpesti csibész tudott és mert megtenni. Természetesen az anyámnak megmondták (az áruló szomszéd neve és címe borítékban). Az édesanyám már felkészülten várt haza. Hiába mondtam, hogy az egész azért történt, mert a „Tungin” nincs hullámedence, mint a Gellértben és a Palatinuson, kiklopolt, mint egy karajt. Megfogadtam neki,

amit kért, mert már akkor szófogadó gyermek voltam. Az energiákat átcsoportosítottuk. Életem egyik jelentős szakasza lezárult.

A kiképzés és az iskolai elfoglaltság közötti nagy mennyiségű szabad időben a játszótéren – a mai Újpesti Gyógyfürdő és Uszoda helyén – voltak a focimeccsek. Innen emelkedett Lutz Jóska egészen az NB I-ig a Dózsában. Azonban a csapatok választása, a cserelhetőségek adta szünetekben komoly megfigyeléseket lehetett elvégezni. Hetente kétszer délutánonként megjelent a nagymamám (és még több más személy is a környékből), és a Kaszás kocsmá túloldalán lévő, a négy vadgesztenye (helyesen: bokrétafa) mögött elhelyezkedő húsbolt bejáratához ült. 17 óra körül megjelent az édesapám a Szekeres-féle gyógyszertár előtt, aki a munkából tartott hazafelé. Az Ősz utcai egykori üzeméből jött, amelyet közben államosítottak. Mindig odaszaladtam hozzá. Vacsora után leváltotta a nagymamát, és a többiek is a családtagjait. Egész éjjel váltogatták egymást a családtagok. A húsbolt másnap 9 órai nyitásához „fogták a sort”. Amikor a 3 vagy 4 fél disznó, vagy ennek megfelelő marhahús megérkezett, a hentes nem vitte hátra, hanem ott a pulton elkezdte kiosztani az „érkezési sorrend” szerint, de egyenlő mennyiségben. Nem az a tény zavart meg, hogy esetleg probléma van a Szovjetunió önzetlen hústámogatásával és a hazai túltermeléssel meg a tervek túlterjesztésével – mert ilyenre nem is gondoltam –, hanem az, hogy több gyerek megkérdezte: Ti megint tudtok sorban állni! Ennyi pénzetek van? És valóban, az ő családjaikból azon a héten nem volt a sorban senki.

Az iskolában komoly munka folyt. Rendszeresek voltak a mozilátoga-

tások, mert V. I. Lenin szerint a film tanít, nevel, szórakoztat. Az egyik filmben – akkoriban csak szovjet filmet játszottak – egy gyermek a megfelelő engedélyekkel elmehetett az édesapja hajójára. Az apa a kapitány a cári hajón. Nagy tudású és rendes ember. Szeretik őt a beosztottjai, de szigorú és igazságos. A legjobb gépészre bízta gyermeke fejlődését. A gyermek sokat tanult. Az egyik alkalommal véletlenül – egy ajtóbecsapódás miatt azt hiszik, hogy már távozott – akaratlanul kihallgatja a gépészek beszélgetését. Természetesen a nagy barátja az illegális kommunisták vezetője. Kemény szavak hangzanak el, amelyek szerint a burzsujok vért szívznak. Ezt a szöveget minden magyar gyerek akkor többször hallotta egy átlag tanítási napon. De én először azt meséltem el az édesanyámnak, hogy kiknek nincs pénzük húsrá, majd a filmet szerettem volna. A történetben addig jutottam, hogy a burzsujok vért szívznak. „Eredj, nézd meg az apádat a műhelyben!” Az édesapám már az ajtó nyitásából tudta, hogy ki jött. Intett, hogy maradjak békén. Rövidesen befejezte a műveletet és felém fordult. A szemüvegén vastagon volt a fűrészpor. Levette és mosolygott. Zavartan intettem valamit és kifordultam a gépműhelyből. A Fater tehát nem burzsuj! – állapítottam meg. Az édesanyám pedig sose tudta meg a film befejezését.

Az a normális, ha szervezkednek a gyerekek. Már az óvodában és az elemiben is szükséges, hogy összegyanak a gyerekek. Mi is ezt tettük, összebeszélünk, hogy bizony lelépünk, meglógunk az iskolából. Délutános tanítás volt. Már sokszor sötét volt, amire hazaérkeztünk. Most azonban még tovább bent kellett volna maradnunk, mert Fenyő-ünnep volt. Nekünk pedig Karácsony lesz, dön-

töttünk, és meglehetősen aktív egész napi munka után, távoztunk az épületből. Hazafelé menet elképzelttem, hogy miután feldíszítik a lakást a fogadásomra, majd a fát is, leültetnek, és jobbról mignont, balról krémest kínálva, hátulról pedig simogatva fogadnak. A megfelelő dicsérő szavak után felvesszük a legjobb ruhánkat, és ha nem is pajzsra, de minimum – stílusosan – szekrényoldalra emelnek (lévén ismert asztaloscsalád a miénk), mert a hős gyermek lelépett. Ehelyett visszazavartak az iskolába!

Micsoda szüleim vannak! Ennyire bejiedni. Rajtam fog röhögni az egész osztály, gondoltam, és teljesen elkeseredve léptem be az osztályterembe, ahol nem szóltak egy szót sem. Én voltam az egyetlen, akit visszazavartak a szülei. A többi lelépő gyerek otthon maradt. Később tudtam meg, hogy az ő szülei már kivétel nélkül az igazgatói irodában voltak. Mindnek volt valami magyarázata a történetekre, amelyet el is fogadtak. Én is félttem. A tantestület is félt. Mindenki félt.

A gyermeki játékok, focizások és a társadalmi problémák ilyen módon adtak ismereteket, élményeket nap mint nap. Egy reggel arra ébredtem, hogy valamelyik unokabátyámat megpofozta az édesapja, a keresztapám, és nem mehettek be a Műszaki Egyetemre, ahol tanultak. Akkor nagy baj van, mert ilyenről eddig még nem is hallottam. Néhány perc múlva kiderült, hogy nem volt pofon, és mind a kettő bement. Újpesttől nagyon messze, Pesten pedig forradalom van.

A Műszaki Egyetemről is van egy lényeges családi történetem. Az egyik unokabátyám szóbeli felvételijén, amikor a táblánál levezetett valamit, kivágódott az ajtó, és egy overallba öltözött fiatalember kérte, hogy őt azonnal vizsgáztassák le, mert munka-

versenyben van. Ez után a fellépés után folytatta csak a matematika-feladatát az unokabátyám, akit felvettek. A másikat a műsorszám ellenére sem. Nem véletlen, hogy innen indultak a fiatal egyetemisták. A színvonal nem lényegtelen.

Az Újpesten történtek több részletét – mint amolyan rossz gyerek – a saját szememmel láttam. Az akkori tanácsháza előtt többen széttépték a párttagkönyvüket, köztük olyanok is, akik elrendelték a mozgalmi nóták éneklését az úttörőtáborban és az iskolában, akik nyíltan hirdették, hogy amit tettek, csak az erőszak miatt tettek, nem pedig önként.

Az események gyorsan peregtek. Nagyon jó a forradalom, mert nincs tanítás. Máskor pedig egy vagy két tantermet fűtöttek, amelybe sokan összezsúfolódva tanultunk néhány órát, majd szénzünet is volt. Akkor fontos volt a tanítás, most nem. Jó a forradalom. Néhány óra múlva derült ki, hogy lövik a fiatalokat. A sorban állásoknál történt az információk cseréje.

Az egyik napon nagyobb csoportosulás volt az újpesti Szovjet Hósi Emlékmű környékén. A kormány és a pártvezetés makacs ellenállása miatt, illetve a fegyveres szembenállás miatt, feszült, sőt kiélezett volt a helyzet. Ezt a jelképet le kell dönteni! Néhány perc tanakodás után beszerezték a szükséges eszközöket, és egy újpesti srác tette a szobor nyakára a kötelet. Először csak a feje tört le. A többivel nem bírtak. Ekkor egy gépkocsit is szereztek, amellyel meghúzták, és most már a földre hanyatlott az elnyomatás és az ország kirablásának jelképe. A kötelet elhelyező és a kocsit vezető ismerős fiatal is disszidált néhány nap múlva. Nagy botrány volt, amikor ott-hon elmeséltem, hogy merre jártam.

Ugyanezen a téren volt egy öszszetűzés, amely tragikus véget ért, mert egy rendőr a szuronyával leszűrt egy fiatalembert. A ledöntött szobor helyén, annak talapzatán ravatalozták fel. Ekkor már az apámtól kapott – erre a célra, de nem erre a témára – Voigtländer Bessa típusú háború előtti fényképezőgéppel, amely elől nyílt, mint valami harmonika, jártam az utcákat. 6×9-es méretű felvételeket lehetett készíteni ezzel a géppel. Ezekben a napokban két tekercs, azaz 16 darab felvételt készítettem. Ez a ravatal volt az első, ahol a halott lábbal a tanácsháza felé feküdt. A feje és a lába kilátszott a virághalmaz alól, amely borította. A furcsa virágdíszítésre az volt a magyarázat, hogy a fiataleMBER testében maradt a szurony, amelyet nem tudtak eltávolítani, és ezért virágokkal borították be. (Néhány év múlva a napóleoni háborúkról szóló filmből tanultam meg a magyarázatot, amely szerint a szűrásnál a bordák között megszorulhat a penge, és csak később van lehetőség azt eltávolítani.)

Egy másik napon teherautó indult a Megyeri temetőbe a hősi halottak temetésére. A barátommal felszálltam a platóra, és a megérkezésünk után végignéztük és -hallgattuk a szertartást.

Egy másik barátom lihegve kérészt fel, hogy már van fegyverünk is, mert amit talált, természetesen az enyém is. Katonakoromban is ilyen fegyverem volt Taszáron. Dobtáras orosz gépkarabély. Szétszedtük, kitisztítottuk. A rugós szerkezet jól működött, sorban továbbította a lövedékeket. Nem lőttünk vele egyet sem. Vagyáztunk erre a fegyverre.

Az egyik este megjelent a házunkban az a bácsi, aki az apám kedvenc fagaragómestere volt, több, egykor az apám üzemében dolgozó munkással, alkalmazottal együtt. Azért em-

lékszem pontosan a nagyszerű emberekre, mert ez a faragómester adott nekem egy kis lekvárt még igen kis koromban, majd egy egész üveggel hozott még, csupa kedvességből.

Az utolsó pillanatban cselekedtünk, mert utána néhány napig nem mehettünk sehova. Az apám kinyitotta az ablakokat, teljesen leengedte a rolókat, nem engedett fényt gyűjtani, és néhány napi hideg ételmezt tette el az édesanyámmal. Sőt, még a pincébe is kénytelenek voltunk lemenni, ahová több szomszédunk is bekéredzkedett. A forgácsos pincében a méretei miatt kellemes volt a helyzet. Még én is elértem kinyújtózza. Lehetett állni, ülni és a forgácsban aludni is. Az Északi összekötő hídnál folytak a harcok, és a Könyves Kálmán Gimnáziumnál. Amikor feljöttünk, az ablakaink épek voltak. Nálunk lehetett fűteni, ezért néha átjöttek a szomszédok melegedni.

A fényképek története is sokatmondó. Az Antal hentes kiváló üzlete mellett a sarkon akkor még működött egy magánfotós, akinek a két tekercest átadtam, hogy hívja elő. Nem volt hajlandó odaadni a képeket és a negatívokat. Ekkor szóltam az édesapámnak, aki eljött velem újra. Neki némi huzakodás után odaadta a képeket, amelyeket azután az édesapám semmisített meg.

Ismét Újpesten voltak az oroszok. Bizalmatlanok voltak. Apám első emberével mentünk valahová, amikor a Király utcában sokan körülvettek egy tankot. Mi is odamentünk. Néhány szót meg is értettem. Magas voltam, és az irhabundámban még terjedelmesnek is tűntem. Az egyik orosz félrelökött, és megnézte, mi van a bundám alatt. Nem volt semmi olyan, amitől félniük kellett volna. Ekkor szólt mellettem a mester: – Nézz csak

fől! – és a toronyban rám irányított fegyverrel biztosított a másik, inkább kínainak tetsző orosz.

Ezekkel a szűk utcákban nehézkesen mozgó tankokkal nem szabad sokat egy helyben maradni, mert ekkor kifigyelhetők voltak és sérülékenyek, könnyen támadhatók is – tanultam meg vagy tíz év múltán a kiképzés során. Ezt ők már akkor tudták, ezért néhány perc múlva mozdultak, odább mentek. Ekkor a szűk utcában, ha nem sikerült jól a kanyar, kifordultak a bazalt utcakövek. Egy ilyen, félelmet is keltő harci manővernél ezek a tankok végighaladtak a Rózsa utcában a mi házunk előtt is. Édesanyám az ablakban állt a függöny mögött. Amikor odaszaladtam hozzá, elkövettem azt a hibát, hogy a függönyt megmozdítottam. A tank tornyában az orosz azonnal egy tojásgránátot dobott a járdára, de az nem robbant fel.

Napokig nem mertünk kimenni. Aztán jött egy ember, akinek szoltunk, nézze meg. Szerencsénkre értett hozzá, mert felvette, és megállapította, hogy a biztosító szeg benne maradt. A karika, amelybe az ujjat kell beledugni – a legnagyobb szerencsénkre – leszakadt, de a szeg nem mozdult el, ezért nem robbant fel. Elvitte. Az édesanyámmal pedig elmentünk kenyérért.

Egy ilyen katonai manőver során szintén a Rózsa utcában – a Böröcz-kocsmával szembeni üzletben, amelyben a forradalom leverése után a Bonert bácsi fodrászata nyílt meg – kenyeret árultak, és a bekanyarodó tankról kézi fegyverrel tüzet nyitottak a sorban állókra. Több ismerősünk volt a sorban. Köztük a néhány házzal mellettünk lakó fiatal, eredetileg vörös hajú, nagyon szép lány, akinek néhány nap múlva lett volna az esküvője. Kilenc lövedéket szedtek ki a combjá-

ból. A sérülteket az Árpád-kórházba vitték. Alig épült fel, máris disszidált, és ott volt kinn az esküvője is. Eddig csak a neveltetésemnél fogva, de innen már alanyi jogon kezdtem utálni a hazánkba még csak készülődő, később pedig ideiglenesen állomásozó és baráti segítséget nyújtó szovjet csapatokat. Az összes osztálytársam hasonlóan érzett és gondolkodott.

Lényeges és meghatározó emlékei a gyermekkoromnak az iskolai élet újrakezdésének egyes eseményei voltak. A szabadon választott idegen nyelvek helyett először még csak önkéntesen, azután néhány nap múlva ismét kötelezően előírt lett az orosz nyelv tanulása. A korábban gyorsan és sikeresen megszervezett hittanórák, illetve a ministrálás egyszerre megszűnt. Két osztálytársammal én is ministráltam a Clarisseumban Újpesten. Ebből önként adódott az ellenállás módja is. Massányi Margit, Gitta néni volt az osztályfőnököm. Az ő órája előtt teleírtuk a táblát: „Ruszik hazat!”, „Nem tanulunk oroszot!”, „Hittant akarunk!” Mindenki írt valami hasonlót. Ekkor becsengettek. Gitta néni azonnal észrevette, és felénk fordult: Jól meggondoltátok?! – mondta. Az idős hölgynek gyönyörű szeme volt, de olyan csillogást nem láttunk még soha. Benne volt, hogy ezek, mi az ő tanítványai vagyunk! Behívta az igazgatót, aki megkérdezte, hogy ki volt. Erre az egész osztály felállt, illetve volt egy, aki nem. Akibe kettőt belerúgott az egyik gyerek, mire az is felállt, de tartásával jelezte, hogy nem ért egyet. A tanév végén nyugdíjazták a nagyszerű osztályfőnökünket. Eljárt a családokhoz, és továbbra is segítette a munkánkat. Két év múlva kerültem a Könyves Kálmán Gimnáziumba, ahol további nagy tudású, és az ennek megfelelő korábbi, többnyi-

re egyetemi állásukból eltávolított tanárok gondoskodtak a fejlődésünkről, anélkül hogy egyszer is szidták volna a rendszert vagy tettek volna valami megjegyzést a vezetésre és a módszereikre.

Csak sok év múlva derült fény az 1956-os forradalom és szabadságharc eseményeivel kapcsolatosan arra a tényre, amely az utolsó 1956-os családi történésnek számított. A szüleim beszélgetését hallottam meg véletlenül, de ők észrevették, és ekkor már engem is bevontak a beszélgetésbe. Egy napon az Alkotmány utcába ment az édesapám, ahol valamilyen faipari anyagot szeretett volna vásárolni. A Parlament előtti téren nagy tömeg

volt. Beszélt néhány emberrel, és ekkor eszébe jutott, hogy további feladata egy könyv beszerzése volt, amelyet a Mezőgazdasági Könyvesboltban akart megvásárolni. Beérkezett a boltba, és ekkor volt a sortűz. Bevallotta, hogy rettenetesen félt. Amikor elcsendesedtek a lövések, mindenki menekülni próbált. Az egyik közeli utcában egy taxi állt. A vezetője remegett. Lassan magához tért, és még örült is neki, hogy pénzt is keres, ha Újpestre viszi az apát. Sokan féltek megint.

Mindenki félt.

Pedig ekkor már sokan tudták, Bibó Istvánnak köszönhetően, hogy a demokráciában nem félnek a polgárok. Az a demokrata, aki nem fél!

A VÍZTORONY (ÉPÜLT: 1911–1912)